

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства щодо правового регулювання
державної освітньої політики на деокупованих територіях у зарубіжних
країнах: історичний досвід*

Анотація. В аналітичній записці викладено результати вивчення досвіду Польщі, Франції, Хорватії щодо впровадження заходів державної політики у сфері освіти на деокупованих територіях. З огляду на особливості джерельної бази дослідження, визначено фактори, що зумовлювали відповідну політику, її основні напрями й досягнення.

Вступ. Порівняльно-правові дослідження спрямовано, зокрема, на визначення доцільності або недоцільності використання досвіду законодавчого регулювання певної сфери суспільних відносин у зарубіжних державах. З огляду на це маємо зазначити, що зазвичай запозичення позитивного досвіду однієї країни іншою метафорично порівнюють із пересадженням або дерева з одного ґрунту на інший, або органа від донора до реципієнта. При цьому звертається увага на такі чинники відповідного процесу, як культура загалом та правова культура зокрема, що трактується як цінності, ідеї та ставлення суспільства до закону і важливий фактор соціально-правових змін¹. Вкрай актуальною є також теза про можливість виникнення складнощів реалізації запозичених правових норм у разі наявності значної різниці між правовою культурою суспільства тієї держави, чие законодавство рецепіюється, та правовою культурою суспільства держави, чия правова система у такий спосіб оновлюється. Вважаємо за потрібне звернути увагу й на інші вірогідні проблеми використання зарубіжного досвіду у будь-якій сфері: конкретно-історичні обставини, географічне положення та геополітичні позиції держави, національна, соціальна, релігійна структура населення, особливості національної правової системи, тенденції соціально-економічного розвитку.

Доречно зауважити щодо особливостей джерельної бази, яку використано під час здійснення цього дослідження. Наявні у публічному доступі документальні матеріали не повною мірою відтворюють реальну картину правового забезпечення державної освітньої політики в Польщі, Франції, Хорватії, оскільки доступ до значної частини документів можна отримати лише у режимі офлайн. З огляду на це широко використовувалися фахові роботи науковців, які опрацьовували нормативно-правові акти у сфері освіти, що зберігаються в архівах². Задля дотримання балансу оцінок державної освітньої політики використовувалися наукові роботи, де викладено подекуди протилежні погляди з названого питання³.

Основна частина.

Польща. Варто відзначити вагомі чинники, які апріорі визначали державну політику у сфері освіти Польщі після деокупації й завершення Другої

---

¹ Див. положення теорії правової культури, засновником якої вважається американський правник Лоуренс М. Фрідман. Friedman Lawrence M. Legal Culture and Social Development. Law & Society Review. 1969. Vol. 4. № 1. P. 29–44.

² Наприклад: SZUBA L. Polityka oświatowa państwa polskiego w latach 1944–1956, Lublin, 2002, 400 s.

³ Наприклад: Jakubowski Józef. Koncepcje pierwszej reformy szkolnej w Polsce Ludowej (1944–1945). *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1971, Tom 14. · S. 177–207. URL: <https://bazhum.muzhp.pl/autor/Jakubowski/J%25C3%25B3zef/>.

світової війни: масштабні втрати у сфері освіти, науки, культури⁴, зокрема закриття багатьох університетів, шкіл, руйнування 17 колегіумів, 271 гімназії, 4880 початкових шкіл та 768 інших шкіл, знищення науково-дослідних інститутів, наукових товариств, фондів різного типу, втрата близько 20 % наукового персоналу; спрямування навчального процесу під час окупації на підготовку польських працівників для німецьких роботодавців та виховання дітей у дусі підтримки окупаційного режиму із запровадженням викладання німецькою мовою з одночасним збереженням у поодиноких закладах освіти польської, як мови освітнього процесу; перемога на виборах до Сейму у січні 1947 року Блоку демократичних партій (Польська робітничка партія, Народна партія, Демократична партія), яка у сучасній польській історичній науці, наприклад Інститутом національної пам'яті Польщі, оцінюється як фальсифікація результатів виборчого процесу та важливий етап на шляху побудови тоталітарної системи в Польщі⁵.

Інструменти правового регулювання у сфері освіти протягом післявоєнного періоду становили не лише нормативно-правові акти державних органів законодавчої та виконавчої влади, а й також акти вищих органів Польської робітничої партії, а після її об'єднання (наприкінці 1948 року з Польською соціалістичною партією) – Польської об'єднаної робітничої партії, рішення національних освітніх конгресів тощо. Зміни запроваджувалися переважно не законами, а численними інструкціями та розпорядженнями⁶, більшість з яких представлена у базі Internetowy System Aktów Prawnych – ISAP (опубліковані в офіційних виданнях: «Dziennik Ustaw» та «Monitor Polski»).

Концептуальними для реформування системи освіти після деокупації вважаються рішення Національного освітнього конгресу, який проходив у Лодзі у червні 1945 року. Звернемо увагу, що ініціатором його скликання стало Міністерство освіти (традиційно такі заходи організовувалися професійними організаціями вчителів). Понад 500 делегатів, які представляли вчителів, адміністрацію шкіл, громадські організації, політичні партії, ухвалили резолюцію, положення якої Міністерством освіти визначено обов'язковими до виконання. Зокрема, початкова школа в сільській та міській місцевості мала бути універсальною за організацією та навчальним планом. Один із головних постулатів післявоєнної освітньої реформи – обов'язковість: «Жодної дитини поза стінами школи» – також знайшов відображення у рішеннях конгресу. Принцип «безкоштовні шкільної освіти» планувалося втілити через націоналізацію недержавних шкіл, які були джерелом доходу для окремих громадян. Водночас школи самоврядні, муніципальні та ті, що утримувалися громадськими й професійними організаціями, продовжували функціонувати. Окрім цього, резолюція Національного освітнього конгресу передбачала: децентралізацію мережі загальноосвітніх шкіл; обов'язковість створення й утримання дитячих садків державою та місцевим самоврядуванням;

---

⁴ Raport o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939–1945. URL: <https://www.gov.pl/web/re/raport>; <https://instytutstratwojennych.pl/strona/117-tom-i>.

⁵ Sfałszowane wybory – 19 stycznia 1947 roku. URL: <https://polskiemiesiace.ipn.gov.pl/mie/wszystkie-wydarzenia/styczen-1947/sfałszowane-wybory/112556,Sfałszowane-wybory-19-stycznia-1947-roku.html>

⁶ Zahorska M. Szkoła: między państwem, społeczeństwem a rynkiem. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie «Żak», 2002. S. 108–110.

запровадження 8-класної школи; розвиток професійно-технічних училищ на базі 8-класної школи; запровадження обов'язкової освіти для працюючої та непрацюючої молоді до 18 років; розвиток закладів освіти для дорослих і виділення відповідних коштів державою й місцевим самоврядуванням на інтернати та стипендії⁷.

Один із перших повоєнних нормативно-правових актів у сфері освіти – Указ від 23 листопада 1945 року про організацію навчання у перехідний період – спрямовувався на пришвидшення ліквідації наслідків війни. Легалізації підлягали ті форми навчальних закладів, які не передбачалися Законом про систему освіти від 11 березня 1932 року. За міністром освіти закріплювалося право скорочення часу навчання у школах, передбачалася можливість призначення на посади викладачів державних, громадських і приватних навчальних закладів, а також вихователів дитячого садка, за винятком університетів, тих осіб, які не відповідають кваліфікаційним вимогам⁸.

Протягом другої половини 1940-х років інструкціями міністра освіти запроваджувалися значні зміни у структурі навчальних закладів Польської Народної Республіки. Згідно з Інструкцією міністра освіти про організацію загальноосвітнього 1948/1949 навчального року⁹ запроваджено 11-річну загальноосвітню школу, що складалася з 7-річної початкової та 4-річної середньої школи. Цей захід сучасними науковцями трактується як забезпечення потреби швидкої підготовки професійних кадрів для економіки і, перш за все, для промисловості, задля чого на той час зменшили термін базового навчання на один рік¹⁰. Отже, не 8-річна, як передбачалося Резолюцією Національного освітнього конгресу у Лодзі, а початкова 7-річна школа мала стати основою всієї системи освіти – як загальної середньої школи, так і різних професійних шкіл. Одночасно розширено професійно-технічну освіту: запроваджено відповідні школи з періодом навчання від 2 до 3,5 років із викладанням мінімуму дисциплін гуманітарного циклу, а також із 5-річним циклом навчання, в яких акцентувалося саме на професійно-технічній освіті¹¹.

Окрім цього, на межі 1940–1950-х років прийнято акти, які на законодавчому рівні розвивають положення Резолюції Національного освітнього конгресу щодо обов'язкової освіти для працюючої та непрацюючої молоді до 18 років, розвитку закладів освіти для дорослих, розвитку професійно-технічних училищ. Наприклад, задля реалізації положення Резолюції Національного освітнього конгресу у Лодзі щодо обов'язковості освіти міністром освіти 16 липня 1945 року прийнято відповідний акт, яким запроваджувалося, зокрема,

---

⁷ Jakubowski Józef. *Koncepcje pierwszej reformy szkolnej w Polsce Ludowej (1944-1945)*. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1971, Tom 14. S. 177–207. URL: [⁸ Статті 1, 4. DEKRET z dnia 23 listopada 1945 r. o organizacji szkolnictwa w okresie przejściowym. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/organizacja-szkolnictwa-w-okresie-przejsciowym-16778905>](https://bazhum.muzhp.pl/autor/Jakubowski/J%25C3%25B3zef/;KOŹMIAN D. Polityka oświatowa wobec szkolnictwa ogólnokształcącego w Polsce w latach 1945–1956, dz. cyt. S. 84–85.</p></div><div data-bbox=)

⁹ Instrukcja z dnia 4 maja 1948 roku w sprawie organizacji roku szkolnego 1948/49 w szkolnictwie ogólnokształcącym (Dz. Urz. Min. Ośw., nr 5, poz. 86). URL: <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/plain-content?id=25951>

¹⁰ SZUBA L. *Polityka oświatowa państwa polskiego w latach 1944–1956*, Lublin, 2002. S. 156.

¹¹ Mauersberg S., Walczak M. *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej (1944–1956)*, Warszawa 2005. S. 86–88, 178–181, 181–184.

обов'язкове навчання у школі¹², а за декілька років встановлено штраф у розмірі 500 злотих, який мав стягуватися податковими органами на підставі списків, складених компетентною шкільною інспекцією, щодо осіб, які ухилялися від реєстрації та обов'язку навчання¹³. Логічним продовженням відповідної державної політики стало прийняття Закону про ліквідацію неписьменності від 7 квітня 1949 року¹⁴ та Постанови Президії Уряду про систему професійно-технічної освіти від 23 червня 1951 року¹⁵.

Указом з питань організації науки та вищої освіти від 28 жовтня 1947 року визначено засади функціонування наукових установ та вищих навчальних закладів у післявоєнний період¹⁶. Варто зазначити, що цим актом закріплено курс держави на пріоритетність розвитку саме державних вищих навчальних закладів. Так, міністра освіти наділено правом на відмову у наданні дозволу на відкриття недержавного вищого навчального закладу (навіть без пояснення причин)¹⁷. Звернемо увагу і на закріплення статусу польської мови як офіційної та мови навчання в університетах, із одночасним наданням можливості у виняткових випадках, за згодою міністра освіти, викладання деяких предметів іноземною мовою¹⁸. Законодавство у науково-освітній сфері за декілька років поповнилося Законом про вищу освіту та науку від 15 грудня 1951 року¹⁹. Цим Законом визначалося, зокрема, такі складові функціонування вищого навчального закладу: порядок створення; організаційна структура; порядок вступу абітурієнтів та навчання студентів; обов'язки та права, а також дисциплінарна відповідальність студентів; форми навчання. Передбачалася можливість: вступу до вищого навчального закладу осіб, які не мають середньої освіти, через навчання на підготовчих курсах; для працюючих осіб – навчання на спеціальних курсах у вищому навчальному закладі; для осіб, які не є студентами – складання іспитів із певних предметів та отримання диплому про закінчення навчання як студентів заочної форми навчання з певних спеціальностей та у певних вищих навчальних закладах²⁰. Цим самим нормативно-правовим актом регулювався й порядок створення наукових інститутів та інших наукових установ, присудження наукових ступенів, визначався правовий статус наукових працівників. Звернемо увагу на закріплення у Законі 1951 року ідеологічного спрямування вищої освіти. Так, студентів, яких у цьому правовому акті іменують кадрами народної

---

¹² Instrukcja z dnia 16 lipca 1945 w sprawie realizacji obowiązku szkolnego i organizacji szkół powszechnych w roku szkolnym 1945/46-Dz.Urz.MO 1945 r. Nr 2. URL: <http://www.bpsiedlce.pl/upload/File/Dzienniki/Dzienniki%20Urzadowe%20Ministerstwa%20Oswiaty%201945%20%281-8%29/Dziennik%20Urzadowy%20Ministerstwa%20Oswiaty%20Nr%202%20z%2025%20sierpnia%201945%20Poz%2047-73.pdf>

¹³ § 5. ROZPORZĄDZENIE MINISTRA OŚWIATY z dnia 3 września 1947 r. o obowiązku dokształcania się w zakresie pełnej szkoły powszechnej. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/obowiazek-dokszalcania-sie-w-zakresie-pelnej-szkoly-powszechnej-16779726>

¹⁴ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1949 r. o likwidacji analfabetyzmu. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19490250177>

¹⁵ Uchwała nr 448 Prezydium Rządu z dnia 23 czerwca 1951 r. w sprawie ustroju szkolnictwa zawodowego. URL: <https://www.infor.pl/akt-prawny/MPO.1951.059.0000776,metryka,uchwala-nr-448-prezydium-rzadu-w-sprawie-ustroju-szkolnictwa-zawodowego.html>

¹⁶ DEKRET z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego. Dz.U.1932.38.389. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/organizacja-nauki-i-szkolnictwa-wyzszego-16779710>

¹⁷ Частина третя статті 97. Там само.

¹⁸ Стаття 21. Там само.

¹⁹ USTAWA z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki. Dz.U.1932.38.389. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/szkolnictwo-wyzsze-i-pracownicy-nauki-16781862>

²⁰ Стаття 31, 45, 46. Там само.

інтелігенції, мали виховувати у дусі жертвовного служіння батьківщині, боротьби за мир і соціалізм²¹. Серед обов'язків науковця встановлено, зокрема, участь у роботі не лише з навчання, а також із виховання народної інтелігенції згідно з навчальними планами²².

У середині листопада 1944 року у Міністерстві освіти створено відділ шкільної реформи, завданням якого визначено розробку відповідного концептуально-правового забезпечення. Співробітники відділу протягом декількох місяців займалися пошуком та збиранням й опрацюванням потрібних матеріалів. У 1945 році у складі цього самого Міністерства створено науково-статистичний відділ, який очолив Маріан Фальські (Marjan Falski), видатний польський педагог і просвітницький діяч, спеціаліст у галузі освіти. Передбачалося забезпечення освітньої реформи базою наукових матеріалів і об'єктивних даних. У березні 1945 року організовано відділ преси і радіо, який мав пропагувати ідею шкільної реформи, яка розроблялася із залученням широких кіл суспільства. Під гаслом «Реформа школи – справа всього народу» опубліковано низку статей, інтерв'ю, текстів лекцій, а також розпочато видання спеціального інформаційного бюлетеня, присвяченого проблемі майбутньої реформи²³. Варто зазначити, що повноваження та структура Міністерства освіти зазнавали певних змін. Так, у квітні 1949 року до його відання віднесено соціальне піклування про дітей та молодь, що раніше належало до прерогативи Міністерства праці та соціального забезпечення²⁴. Якщо названі заходи спрямовувалися на загальне забезпечення реформування системи шкільної освіти, то створення у першій половині 1949 року Центрального управління професійної підготовки – на розвиток однієї з її складових. До завдань нової установи входила підготовка кадрів для основних галузей народного господарства, необхідних для виконання завдань, передбачених народногосподарськими планами, та забезпечення оптимального розподілу цих кадрів між окремими галузями народного господарства²⁵.

У післявоєнний період до традиційної підготовки вчителів на базі університетів включено нові відповідні форми: педагогічні коледжі з 3-річним, а згодом із 4-річним строком навчання; п'ятимісячні курси професійної підготовки вчителів середніх шкіл, на які направлялися педагоги початкової школи; чотириденні курси для випускників загальної середньої школи та п'ятимісячні вступні педагогічні курси, організовані під керівництвом окружних учительських комітетів, на яких навчалися повнолітні особи селянського та робітничого походження, які мали освіту не менше, ніж сім класів початкової

²¹ Стаття 1. USTAWA z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki. Dz.U.1932.38.389. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/szkolnictwo-wyzsze-i-pracownicy-nauki-16781862>

²² Стаття 59. Там само.

²³ Концепcje pierwszej reformy szkolnej w Polsce Ludowej (1944-1945). *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. 1971, Tom 14. · Jakubowski Józef, s. 177-207. URL: <https://bazhum.muzhp.pl/autor/Jakubowski/J%25C3%25B3zef/>. S 188–189.

²⁴ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1949 r. o przekazaniu Ministrowi Oświaty zakresu działania Ministra Pracy i Opieki Społecznej w przedmiocie opieki społecznej nad dziećmi i młodzieżą. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcgglefindmkaj/https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19490250175/O/D19490175.pdf>

²⁵ Ustawa z dnia 10 lutego 1949 r. o zmianie organizacji naczelných władz gospodarki narodowej. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcgglefindmkaj/https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19490070043/O/D19490043.pdf>. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 czerwca 1949 r. w sprawie zakresu działania Centralnego Urzędu Szkolenia Zawodowego. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcgglefindmkaj/https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19490400283/O/D19490283.pdf>

школи²⁶. Оплата праці вчителів регулювалася низкою правових актів, якими, наприклад, встановлювалися спеціальні надбавки за понаднормову та додаткову роботу і які, згідно з тогочасним законодавством, мали статус державних службовців²⁷.

Варто зазначити, що увага приділялася не лише професійній підготовці педагогічних кадрів. Так, Міністерством освіти організовано ідейно-політичні курси, на яких із травня 1947 року по червень 1948 року пройшли підготовку приблизно 20 тис. учителів (майже кожен четвертий вчитель)²⁸. Із 1949 року на вчителів покладено обов'язок складання присяги на вірність державі, якою вони, зокрема, обіцяли всіма силами сприяти зміцненню її незалежності та могутності, а також зміцнювати у молоді повагу до закону та вірність Польській Народній Республіці, старанно і сумлінно виконувати службові обов'язки, суворо дотримуватися чинних нормативних актів і виконувати розпорядження керівництва школи, зберігати професійну таємницю, а у своїй поведінці керуватися принципами гідності, чесності та соціальної справедливості²⁹. Вчителів, у разі відмови дотримання означеної процедури, звільняли. Таку практику можна трактувати як забезпечення державою лояльності вчителів, які є впливовою соціальною групою. Восени 1949 року партійними та профспілковими організаціями запроваджувалися спеціальні курси, які вчителі, відповідно до розпоряджень Міністерства освіти, мали відвідувати та на яких вивчати роботи класиків марксизму-ленінізму, основи соціалістичної педагогіки тощо³⁰.

Як зазначають сучасні польські дослідники, освітні програми та навчальні плани у повоєнний час спрямовувалися на формування нової особистості, якій буде притаманно «високий ідейний рівень, класова свідомість, народний

---

²⁶ HEJNICKA-BEZWIŃSKA T. W poszukiwaniu tożsamości pedagogiki. Świadomość teoretyczno-metodologiczna współczesnej pedagogiki polskiej (Geneza i stan), Bydgoszcz 1989, s.142–143; Jaworska K. Realizacja założeń polityki oświatowej w Polsce w latach 1945–1956 Główne zagadnienia. S.186. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/312271.pdf>

²⁷ Dekret z dnia 31 października 1946 r. o dodatku naukowym do uposażenia. Dz.U. 1946 nr 60 poz. 330. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19460600330>; ROZPORZĄDZENIE RADY MINISTRÓW z dnia 9 stycznia 1947 r. o specjalnym dodatku nauczycielskim. Dz.U.1947.12.47. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/specjalny-dodatek-nauczycielski-16779342>; DEKRET z dnia 15 września 1948 r. o uposażeniu nauczycieli szkół państwowych i publicznych. Dz.U.1948.44.322. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/uposazenie-nauczycieli-szkol-panstwowych-i-publicznych-16780099>; ROZPORZĄDZENIE RADY MINISTRÓW z dnia 15 września 1948 r. o zasadach zaszeregowania i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych nauczycieli oraz o trybie ustalania dodatkowego wynagrodzenia za pracę w godzinach nadliczbowych i za czynności dodatkowe nauczycieli. Dz.U.1948.44.322. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/zasady-zaszeregowania-i-automatycznego-przechodzenia-nauczycieli-do-16780108>.

²⁸ Balicki M. Zarządzanie szkolnictwem w Polsce. Studium historyczno-porównawcze, Warszawa, 1978. S.183. Jaworska K. Realizacja założeń polityki oświatowej w Polsce w latach 1945–1956 Główne zagadnienia. S. 186. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/312271.pdf>

²⁹ Rozmarynowski M. Szkoła polska z lat ofensywy ideologicznej w oświacie (1948–1956) w świetle antologii wspomnień nauczycieli. URL: file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Szko%C5%82a_polska_z_lat_ofensywy_ideolo.pdf; Jaworska K. Realizacja założeń polityki oświatowej w Polsce w latach 1945–1956 Główne zagadnienia. S. 186. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/312271.pdf> Zarządzenie w sprawie ślubowania służbowego nauczycieli, Dz.U. Min. Oświaty nr 14 z 26 sierpnia 1949 r., poz. 239.

³⁰ Ślęczka R. Nauczycielstwo krakowskie wobec zmian w oświacie (1944-1948). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/7043/AF029--04--Nauczycielstwo-krakowskie--Slecza.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Instrukcja Ministra Oświaty z 27 października 1949 r. (Dz. Urz. Ministra Oświaty 1949, nr 16, poz. 321).

патріотизм та інтернаціоналізм, соціалістична мораль, колективізм мислення та дії»³¹. Перші пропозиції відповідного характеру становили предмет бурхливої дискусії під час Національного освітнього конгресу у Лодзі: запровадження нової навчальної дисципліни про Польщу та сучасний світ (nauki o Polsce i świecie współczesnym), зміни до навчального плану з історії, які призведуть до акцентування на прогресивних традиціях робітничого руху та прославлення комуністичної ідеології, впровадження російської мови як обов'язкової навчальної дисципліни, доповнення канону обов'язкового читання радянськими авторами, наголошення в навчальній програмі з біології на теорії еволюції Дарвіна³². До речі, гасло щодо поширення наукового світогляду в тогочасній Польщі, де церква мала величезний вплив на усі групи суспільства, може трактуватися як один із методів послаблення інституту католицької церкви³³. Правове забезпечення реалізації означених новацій здійснювалося через ухвалення низки правових актів, зокрема Інструкції Міністерства освіти від 21 травня 1947 року, відповідно до якої педагогічні ради навчальних закладів зобов'язали включати до планів із виховної роботи завдання щодо формування у молоді марксистсько-ленінського світогляду³⁴. Маркером трансформації освітнього процесу з опорою на нові світоглядні позиції можемо також вважати повсюдне запровадження у навчальних закладах нової системи свят, які обов'язково мали відзначатися: 1 травня, річниця початку Жовтневої революції, свято Радянської Армії, річниці початку Другої світової війни та її закінчення. Окрім цього, організовувалися спеціальні урочистості з нагоди 70-річчя з дня народження Сталіна та 26-ї річниці з дня смерті Леніна³⁵.

Задля поширення нових світоглядних ідей у середовищі молоді використовувалися не лише зміни до навчальних програм. Наприклад, протягом другої половини 1940-х – першої половини 1950-х років вносилися зміни до Етичного кодексу найбільшої скаутської організації Польщі – Союзу польського харцерства³⁶, якими його цінності, на думку певних дослідників, адаптувалися до потреб нової ідеології³⁷. Разом із тим, в інших наукових публікаціях стверджується про сталість скаутських ідей служіння нації та державі, незважаючи на різноманітні ідеологічні та політичні трансформації, що мали

---

³¹ Radziwiłł A. Ideologia wychowawcza w Polsce w latach 1948–1956 (próba modelu). Warszawa, 1981. S. 9–19. Grzybowski R. Polityczne priorytety i elementy codzienności socjalistycznej szkoły. Wybór studiów poświęconych dziedzictwu edukacyjnemu PRL-u. Toruń, 2013. S. 60–64. KRÓL J. Reforma oświatowa z 1948 roku: uwarunkowania społeczno-polityczne, założenia i realizacja. S. 563. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/3210/43.pdf>

³² SZUBA L. Polityka oświatowa państwa polskiego w latach 1944–1956, dz. cyt. S. 101–103.

³³ Radziwiłł A. Model ideologii wychowawczej w latach 1948–1956. Próba rekonstrukcji i analizy, dz. cyt. S. 333.

³⁴ Instrukcja Min. Ośw. z 21 V 1947, Dz.U. MO 1947, nr 6, poz. 134. Jaworska K. Realizacja założeń polityki oświatowej w Polsce w latach 1945–1956 Głównie zagadnienia. S. 189. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/312271.pdf>

³⁵ OSEKA P. Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944–1956. Warszawa, 2007. S. 56. Jaworska K. Realizacja założeń polityki oświatowej w Polsce w latach 1945–1956 Głównie zagadnienia. S. 191. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/312271.pdf>

³⁶ Prawo harcerek (1945 r.), Prawo harcerek (1947 r.), Prawo harcerek Organizacji Harcerskiej Związku Młodzieży Polskiej (1950 r.), Prawo harcerek Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej (1956 r.), Prawo harcerek (1957 r.).

³⁷ Szerzej: E. GŁOWACKA-SOBIECH, Harcerstwo polskie w latach 1944–1956, w: Oblicze ideologiczne szkoły polskiej w latach 1944–1955, red. E. Walawender. Lublin, 2002. S. 289–298.

місце протягом багаторічного існування цієї молодіжної організації³⁸. Окрім традиційної організації скаутів, для формування у дітей та молоді нового світогляду використовували новостворювані з 1951 року шкільні гуртки друзів СРСР, що входили до структури Товариства польсько-радянської дружби³⁹.

Франція. Насамперед, маємо зазначити, що потребу реформування системи освіти сформульовано ще до повної деокупації території Франції. Так, у березні 1944 року прийнято Програму діяльності Національної ради Руху Опору, до якої входили опозиційно налаштовані щодо Режиму Віші (колабораціоністського уряду Франції) представники ЗМІ, профспілок, політичних партій. Цим документом передбачалася, зокрема, низка соціальних та економічних реформ у післявоєнний період⁴⁰. Серед них – освітня, мету якої становило забезпечення доступу до освіти і культури усіх французьких дітей, незалежно від фінансового становища їхніх батьків. Разом із тим, дослідники звертали увагу на останнє місце цієї реформи у переліку пріоритетів означеної Програми, що вже на етапі підготовки негативно позначалося на перспективі її реалізації⁴¹.

Наприкінці 1944 року спеціальною комісією у складі 19 осіб, яку створено Тимчасовим урядом Французької Республіки, розпочато розроблення загального проекту реформування системи освіти. За результатами роботи комісії у червні 1947 року створено проект (Plan Langevin-Wallon), який надано профільному міністру, але в парламенті його не було розглянуто та цілісно не реалізовано. Гостра політична конкуренція між партіями, що сповідували різну ідеологію та мали різне бачення щодо освітньої реформи, завадила ухваленню нормативно-правових актів, які б створили нові правові рамки для функціонування системи освіти у Франції.

Plan Langevin-Wallon, незважаючи на нереалізованість, протягом багатьох років сприймається французькими політиками та суспільством як еталон модернізації правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти, що можна пояснити новаторськими ідеями, на яких він ґрунтувався. Наприклад: освіта має допомагати кожній дитині повноцінно розвивати свою особистість, надавати людині доступ до загального блага, до тієї форми діяльності, яка б сприяла найкращій реалізації нею своїх здібностей; основи культурної та професійної підготовки, яку має забезпечувати університетська освіта, слід формувати із використанням здобутків гуманітарних наук; структура освіти має бути максимально адаптована до соціальної структури; освіту необхідно більшою мірою базувати на науковому прогресі; поліпшувати громадянську освіту на всіх рівнях з акцентом на об'єктивному й науковому поясненні економічних та соціальних фактів, культурі критичного мислення, сповідуванні свободи та відповідальності⁴².

³⁸ Marszałek K. *Harcerskie kodeksy postępowania moralnego w latach 1918-2017 (obiętnica i prawo zucha, przyrzeczenie i prawo harcerza)*. URL: https://www.academia.edu/34195557/Harcerskie_kodeksy_post%C4%99powania_moralnego_w_latach_1918_2017_obiętnica_i_prawo_zucha_przyrzeczenie_i_prawo_harcerza.

³⁹ SZUBA L. *Polityka oświatowa państwa polskiego w latach 1944–1956*, dz. cyt. S. 302–303.

⁴⁰ Claire Andrieu. *Le programme de la Résistance : des idées dans la guerre*, Paris, Édition de l'Érudit, 1984. 212 p.

⁴¹ Clavel, I. (2012). Réformer l'École après 1944 : du consensus au *dissensus* entre la SFIO et le MRP. *Histoire@Politique*, 18, 129–143. URL: <https://doi.org/10.3917/hp.018.0129>

⁴² Langevin P. *Culture et humanités*, *La Pensée*, n° 1, 1944, pp. 25-31. Wolikow S. *Le plan Langevin-Wallon : une vision ambitieuse de l'enseignement*, *Silomag*, n° 8, hiver 2018. URL: <https://silogora.org/le-plan-langevin-wallon-une-vision-ambitieuse-de-lenseignement/>

Протягом другої половини 1940-х та у 1950-х рр. здійснювалися зміни у сфері освіти, які неоднозначно оцінюються науковцями. Деякі вчені вважають їх обмеженими та такими, що не вирішували відповідних головних проблем, які мали місце після завершення Другої світової війни⁴³. Інші наголошували на їх важливості як підготовчих етапів для реалізації освітньої реформи у подальшому⁴⁴. Доречно звернути увагу на те, що інституційні зміни в означений час відбувалися без ухвалення нових законів, оскільки законодавчий процес зумовлює тривалі публічні обговорення та дискусії, що не завжди сприяє швидкому запровадженню новацій.

Циркуляром від 7 травня 1945 року запроваджено навчальні центри ENNA (Ecoles Normales Nationales d'Apprenticeship), які мали здійснювати підготовку майбутніх педагогів для професійно-технічних шкіл, що свідчить про їх важливе місце у загальному процесі оновлення освіти після деокупації⁴⁵. Також на підзаконному рівні – Циркуляром від 17 липня та Декретом від 24 липня 1947 року – врегульовано запровадження другої інституційної новації у системі освіти⁴⁶. Йдеться про додаткові курси, навчання на яких здійснювалося протягом чотирьох років (як і у середніх школах та коледжах). Зміни відбувалися не лише у системі організації навчальних закладів, а також у системі атестації вчителів, зокрема було зменшено кількість кваліфікаційних категорій вчителів⁴⁷. Серед інших змін назвемо спроби подолання окремого навчання дівчат та хлопців, які не отримали подальшого розвитку внаслідок протистояння цій тенденції значною частиною адміністративного персоналу шкіл⁴⁸.

У післявоєнний час збережено певні структурні зміни у системі освіти, які здійснювалися Режимом Віші, зокрема підтверджено правовий статус навчальних закладів EPS (вища початкова школа) та EPCI (практичні школи торгівлі та промисловості)⁴⁹. Разом із тим, припинено процес видачі дипломів про підготовче початкове навчання (Diplôme d'études primaires préparatoires – DEPP)⁵⁰, який запроваджено у період окупації території Франції як ще один із видів атестату про освіту, що видавався тим учням, які мали намір вступати до наступного класу (після закінчення початкової школи). З 1946 року повернулися до традиції видання свідоцтва про початкову освіту (Le certificat d'études

---

⁴³ Wolikow S. Le plan Langevin-Wallon : une vision ambitieuse de l'enseignement, Silomag, n° 8, hiver 2018. URL: <https://silogora.org/le-plan-langevin-wallon-une-vision-ambitieuse-de-lenseignement/>

⁴⁴ Jean-Michel Chapoulie. Une révolution dans l'école sous la Quatrième République ? La scolarisation post-obligatoire, le Plan et les finalités de l'école. Revue d'histoire moderne & contemporaine 2007/4 (n° 54-4), pages 7 à 38. URL: <https://www.cairn.info/revue-d-histoire-moderne-et-contemporaine-2007-4-page-7.htm#no3>

⁴⁵ Maryse Lopez. Les écoles normales nationales d'apprentissage et la formation des maîtres de l'enseignement professionnel. URL: <https://books.openedition.org/pur/50048#ftn3>

⁴⁶ Jean-Michel Chapoulie. Une révolution dans l'école sous la Quatrième République ? La scolarisation post-obligatoire, le Plan et les finalités de l'école. Revue d'histoire moderne & contemporaine 2007/4 (№ 54-4). Pages 7 à 38. URL: <https://www.cairn.info/revue-d-histoire-moderne-et-contemporaine-2007-4-page-7.htm#no3>

⁴⁷ J.-M. CHAPOULIE, Les professeurs de l'enseignement secondaire. Un métier de classe moyenne, Paris, Éditions de la MSH, 1987. P. 13.

⁴⁸ Jean FERREZ, Au service de la démocratisation. Souvenirs du ministère de l'Éducation nationale 1943-1983, Lyon, Service d'histoire d'éducation-INRP, 2004. P. 40.

⁴⁹ Arrêté ministériel du 9 mai 1946. Jean-Michel Chapoulie. Une révolution dans l'école sous la Quatrième République ? La scolarisation post-obligatoire, le Plan et les finalités de l'école. Revue d'histoire moderne & contemporaine 2007/4 (n° 54-4). Pages 7 à 38. URL: <https://www.cairn.info/revue-d-histoire-moderne-et-contemporaine-2007-4-page-7.htm#no3>

⁵⁰ Philippe Savoie, « Quelle histoire pour le certificat d'études ? », Histoire de l'éducation, № 85, 2000, 49-72. URL: <https://journals.openedition.org/histoire-education/1234?lang=en>

primaires – СЕР). Ще одним нововведенням Режиму Віші, яке було скасоване після деокупації, є запроваджене у 1941 – 1942 роках викладання «діалектних мов» у закладах початкової школи. Разом із тим, у 1951 році прийнято Закон, відповідно до якого встановлювалося факультативне викладання таких регіональних мов, як баскська, бретонська, каталонська, окситанська⁵¹.

Зміни у соціальній структурі післявоєнного суспільства, що проявлялися у постійному зростанні попиту на інженерно-технічних працівників, зумовили значну увагу органів державної влади до професійно-технічної освіти. У 1949 році у «L'éducation nationale», неофіційному журналі Міністерства освіти, розміщено дві статті концептуального характеру: «Освіта та економічні потреби»⁵² та «Економічна еволюція, технічний прогрес»⁵³. Альфред Сові, автор першої публікації (соціолог, демограф та економіст), виступав за «професійну» орієнтацію навчальної системи освіти та наголошував, що «культура» має перестати бути перешкодою для реалізації особистості у трудовій діяльності, яка потребує технічних знань чи фізичної праці (технічних працівників, професії фізичної праці). Автор робить висновок про «необхідність більшого зв'язку між університетом та економікою». Інший автор – Жан Фурастьє (економіст, соціолог та футуролог) – прогнозував збільшення попиту не лише на технічну освіту, а й на загальну. Грунтовну дискусію щодо напрямів реформування системи освіти продовжив Чарльз Брунольд, доктор наук, який наприкінці 1940-х – на початку 1950-х обіймав посади генерального інспектора народної освіти та генерального директора середньої освіти⁵⁴. Він був прибічником бачення середньої освіти як бази для продукування «хороших» студентів для вищих навчальних закладів. На той час, на його думку, у закладах середньої освіти надто велика кількість учнів мала недостатній рівень знань та не мала потенціалу для подальшого навчання. Проблему «надлишку учнів у середній школі» пропонувалося вирішити через розширення професійного навчання та збільшення числа відповідних навчальних закладів. Ще однією проблемою Чарльз Брунольд вважав зростання кількості студентів з юридичною та філологічною спеціалізацією й недостатнє число студентів, які спеціалізуються на природничих науках.

Після того, як нова спроба прийняти Закон про реформу освіти зазнала невдачі⁵⁵, задля уникнення протидії змінам із боку профспілкових організацій вчителів, а також апаратної конкуренції між відділами Міністерства освіти було створено Комісію з реформи освіти⁵⁶, до складу якої входили науковці, представники бізнесу тощо. Їхню світоглядну позицію щодо післявоєнної

---

⁵¹ Eddy Pognon and Jean-Michel Ragald. *Langues sub-étatiques et principes du droit : la dialectique de l'épreuve réciproque*. P. 137-176. URL: <https://doi.org/10.4000/plc.294>; <https://journals.openedition.org/plc/294?lang=en>; Nikolovski, Zoran. (2018). AN OVERVIEW OF LANGUAGE POLICY IN FRANCE. III. 93-100. URL: https://www.researchgate.net/publication/330080082_AN_OVERVIEW_OF_LANGUAGE_POLICY_IN_FRANCE.

⁵² Alfred SAUVY, «L'enseignement et les besoins économiques», *L'éducation nationale*, n° 21, 20 octobre 1949.

⁵³ Jean FOURASTIÉ, «L'évolution économique, le progrès technique et l'enseignement», *L'éducation nationale*, n° 26, 8 décembre 1949.

⁵⁴ Чарльз Брунольд викладає свою точку зору в численних «Записках до міністра» щодо проектів реформ 1952 – 1955 рр., одну з яких надруковано у журналі «L'éducation nationale», № 14, 23 лютого 1953 р.

⁵⁵ *L'éducation nationale*, n°16, 7 mai 1953, p. 5.

⁵⁶ LE COMITÉ D'ÉTUDES pour la réforme de l'enseignement a commencé ses travaux. *Le Monde*. 18 décembre 1954. URL: https://www.lemonde.fr/archives/article/1954/12/18/le-comite-d-etudes-pour-la-reforme-de-l-enseignement-a-commence-ses-travaux_2030713_1819218.html

модернізації освітньої сфери (система організації освіти має адаптуватися до потреб сучасної економіки та сучасного суспільства) викладено, зокрема, у статті віце-президента Федерації машинобудівної промисловості «Освіта та вимоги сучасного життя»⁵⁷, яку опублікували у «L'éducation nationale».

Реалізацію реформи сфери освіти, підвалини якої закладено ще у Plan Langevin-Wallon 1947 року, нарешті розпочато наприкінці 1950-х років⁵⁸, коли відбулися фундаментальні зміни в організації державної влади Французької Республіки. У Декреті від 6 січня 1959 року зазначається про основні чинники, що зумовлюють гостру затребуваність тогочасної освітньої реформи: глибинні трансформації, які відбувалися в демографії та економіці, а також зміни у свідомості людей, що розмивають традиційний уклад французького суспільства. Попередні реформаторські освітні проекти визнаються або надто радикальними, або надто нерішучими, а принципами нової реформи декларуються реалізм та ефективність. Нову реформаторську освітню хвилю розпочато в 1975 році та продовжено у 1989, 1993 – 2005, 2009, 2013, 2016, 2018, 2021 – 2023 роках⁵⁹. Тому можемо говорити про перманентність процесу реформування сфери освіти у Французькій Республіці з кінця 1950-х років.

Хорватія. Під час війни 1991–1995 років майже 30 % території Хорватії було окуповано⁶⁰. Так, у центральних та східних районах із переважно етнічним сербським населенням 19 грудня 1991 року проголошено «державне утворення» – «Республіка Сербська Країна», яке, по суті, проіснувало у стані «замороженого конфлікту» до травня – серпня 1995 року, коли Хорватія частково відновила свою територіальну цілісність. 12 листопада 1995 року у присутності міжнародних посередників представниками влади Хорватії та місцевою сербською владою цих регіонів підписано Ердутську угоду про статус Східної Славонії, Барані і Західного Срема, яка передбачала закінчення війни і встановлювала перехідний період для інтеграції цих територій до складу Хорватії. 15 січня 1998 року Східна Славонія, Бараня і Західний Срем були остаточно включені до складу Хорватії⁶¹.

⁵⁷ Jean LOUIS: « L'enseignement et les exigences de la vie moderne », L'éducation nationale, n°23, 12 juin 1956. P. 1–4.

⁵⁸ DECRET N° 59-57 DU 6 JANVIER 1959 PORTANT REFORME D E L'ENSEIGNEMENT PUBLIC. URL: file:///C:/Users/Administrator/Downloads/decret_n_59_57_du_6_janvier_1959_portant_reforme_de_l_enseignement_public_569618.pdf. Décret n° 59 – 57 portant réforme de l'enseignement public. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000492768>

⁵⁹ Thomas F. Grandes réformes et réajustements du système éducatif. URL: <https://www.cap-concours.fr/donnees/enseignement/systeme-educatif/grands-principes-acteurs-reformes-organisation/grandes-reformes-et-reajustements-du-systeme-educatif-dossier-mis-a-jour-ficpra08008>. Eurydice. 14. Réformes en cours et évolutions récentes des politiques. 14.2 Réformes dans l'enseignement scolaire. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/fr/national-education-systems/france/reformes-dans-lenseignement-scolaire>

⁶⁰ Сецесія зі складу Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія та проголошення незалежності Республіки Хорватії в односторонньому порядку відбулося 25 червня 1991 року, що стало відправною точкою тривалої боротьби хорватського народу за суверенітет та територіальну цілісність держави. Декларація про проголошення суверенної і незалежної Республіки Хорватія від 25.06.1991 р. URL: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=15680>; Yugoslav states vote independence to press demands; URL: <http://www.nytimes.com/1991/06/26/world/2-yugoslav-states-vote-independence-to-press-demands.html?ref=croatia>; Рішення Сабору Республіки Хорватія про розрив усіх державно-правових зв'язків із іншими республіками й областями СФРЮ від 08.10.1991 р. URL: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=15019>

⁶¹ Річниця операції "Бура": як Хорватія поборолася сепаратизму. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/08/150803_croatia_military_operation_anno_hk; Шурхало Д. 25 років тому: як «Бура» поклала край сепаратизмові. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30774220.html>; Нагірний М. З. Миротворчі зусилля світової спільноти у хорватсько-сербській війні 1990-х рр. і сучасний український контекст. URL: http://dSPACE.tneu.edu.ua/bitstream/316497/2025/1/Grani_2015_6_35.pdf; Чому Хорватії вдалося: як країна

Зважаючи на те, що процес деокупації був тривалим, поєднував військовий та мирний шляхи, реінтеграційні нормативно-правові кроки, які держава здійснювала для нормалізації суспільних відносин, зокрема щодо освітніх процесів, узгоджувалися та адаптувалися відповідно до суспільно-політичної ситуації на окремих територіях Республіки Хорватія та її міжнародних зобов'язань, зокрема додатків до Ердутської угоди. У зазначених актах йшлося про підтримку прав національних меншин у Східній Славонії з повагою до освітньої автономії, яка повинна включати створення окремих початкових шкіл, у яких навчання здійснювалося б сербською мовою та кирилицею⁶².

На деокупованій території Хорватії, яка знаходилася під захистом або управлінням ООН, діяли норми Закону «Про конвалідацію» (чинний з 8 жовтня 1997 року). Відповідно до статті 1 цього Закону «всі індивідуальні акти та рішення, прийняті або видані різними органами або юридичними особами, які мають державні повноваження, прийняті або видані у справах судового та адміністративного характеру в районах Республіки Хорватія, які були або зараз знаходяться під захистом або управлінням Організація Об'єднаних Націй, підтверджуються цим Законом відповідно до Конституції Республіки Хорватія, Конституційного закону про права і свободи людини та права етнічних і національних спільнот або меншин у Республіці Хорватія та законів Республіки Хорватія»⁶³.

Реінтеграційним для всієї деокупованої території варто вважати Закон «Про Загальну амністію Республіки Хорватія», який вступив у силу 3 жовтня 1996 року й забезпечив загальне регулювання амністії. Згідно зі статтею 1 зазначеного Закону амністувалися злочинні дії, вчинені під час або у зв'язку із конфліктом між 17 серпням 1990 року і 23 серпням 1996 року: «За цим законом загальна амністія надається винним у злочинних діях, здійснених під час агресії, збройного повстання або збройних конфліктів у Республіці Хорватія», проте злочини проти людяності, військові злочини та кримінальні злочини не підпадали під амністію. Таким чином, очевидно, що загальною тенденцією державної політики щодо цивільного населення, у тому числі наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників, було звільнення від кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

За даними Міжнародного бюро освіти ЮНЕСКО, станом на червень 1995 року, Хорватія зазнала збитків від війни, оцінених у 20 мільярдів доларів США. У вересні 1995 року кількість переміщених осіб і біженців у державі сягала 404066 осіб, внаслідок чого зросла чисельність шкільних класів, що призвело до браку приміщень і засобів навчання та додаткової роботи для вчителів. У 1994/1995 навчальному році в Хорватії не вистачало 2121 вчителя від необхідної кількості. Разом із тим, протягом 1993 – 1996 років учні з бідних сімей (35 % усієї молодшої школи) отримували підручники безкоштовно. У 1996/1997 навчальному році всі учні початкової школи отримали підручники безкоштовно (440 тис. учнів), які відповідали змінам, внесеним до навчальних

повернула території після років окупації та гібридної війни. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2017/08/4/7069423/>

⁶² Звіт ОБСЄ 2006 р. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://www.osce.org/files/f/documents/2/f/13184.pdf>

⁶³ Zakon o konvalidaciji. №104/97. URL: <https://www.zakon.hr/z/1377/Zakon-o-konvalidaciji>

програм, насамперед з історії⁶⁴. Окрім того, за державний кошт здійснювалася відбудова зруйнованих або пошкоджених під час війни громадських будівель, зокрема тих, де здійснюється діяльність у сфері виховання та освіти (стаття 56 Закону Республіки Хорватія «Про відбудову»)⁶⁵. З державного бюджету передбачалося здійснення витрат для певних категорій учнів, які проживають на територіях особливого державного значення, на безкоштовне міжміське перевезення автомобільним або залізничним транспортом загального користування від місця проживання до найближчого навчального закладу і назад (статті 27, 28 Закону Республіки Хорватія «Про території особливого державного інтересу»)⁶⁶. Для студентів, які проживають у районі міста Вуковар, встановлено право на отримання стипендії, згідно з Планом потреб у працевлаштуванні в місті Вуковар, підготовленим Хорватською службою зайнятості, за умови, що після закінчення навчання вони працюватимуть у місті Вуковар принаймні вдвічі більше часу, ніж час, протягом якого вони отримували стипендію (стаття 26 Закону Республіки Хорватія «Про реконструкцію та розвиток міста Вуковар»)⁶⁷.

Утвердження незалежності Хорватії та реінтеграційний процес вимагали переосмислення цілей і завдань освітнього процесу на законодавчому рівні. Так, відповідно до Закону Республіки Хорватія «Про дошкільну освіту» № 10/97, прийнятому у жовтні 1997 року, дошкільна освіта стала невід'ємною складовою системи освіти, і кожна дитина мала право отримати дошкільну освіту. За загальною нормою виховна робота у дитячих садках ведеться хорватською мовою та латинським шрифтом (стаття 4), але дошкільне виховання дітей, які належать до національних меншин, здійснюється відповідно до нормативно-правових актів, що регулюють права представників національних меншин (стаття 5)⁶⁸.

Відповідно до змін, внесених у 1993, 1995 та 1996 роках у закони «Про початкову освіту» № 59/90 та «Про середню освіту» № 19/92 (нині не є чинними), запроваджено нову систему фінансування (підкреслено відповідальність держави), а також нову систему управління школами, яка замінила стару соціалістичну. Особливу увагу приділено учням шляхом точнішого визначення їхніх прав та обов'язків (максимального навантаження, особливих освітніх потреб тощо), а також вчителів (робочої кваліфікації та підвищення кваліфікації, запровадження державних іспитів, навчального навантаження). Шляхом уніфікації способів й умов роботи створено передумови щодо рівного доступу до початкової освіти, а також уніфікованого функціонування школи на всій території держави. Окрім того, значно розширено сутнісний зміст професійної підготовки та практики: скасовано предмети та навчальний контент, пов'язаний із марксистською ідеологією; введено право засновувати приватні школи та школи подвійної освіти; введено нові школи професійно-технічного

---

⁶⁴ UNESCO International Bureau of Education. World Data on Education. Sixth edition, 2006/07: Croatia. URL: <https://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/Croatia.pdf>

⁶⁵ Zakon o obnovi. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1996_03_24_428.html

⁶⁶ Zakon o područjima posebne državne skrbi. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_86_2750.html

⁶⁷ Zakon o obnovi i razvoju Grada Vukovara. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_12_148_3144.html

⁶⁸ Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi № 10/97. URL: <https://www.zakon.hr/z/492/Zakon-o-pred%C5%A1kolskom-odgoju-i-obrazovanju>

спрямування (технічні, торгові, промислові, медичні, економічні, аграрні тощо)⁶⁹.

Базовий принцип державної політики Хорватії в питанні мови, зокрема в освітній сфері на реінтегрованих територіях, полягав у забезпеченні процесу загальнонаціонального примирення та ґрунтувався на положеннях Конституції Республіки Хорватія від 22 грудня 1990 року (у редакції 2001 р.)⁷⁰. У частинах першій та другій статті 12 зазначено, що в Республіці Хорватія офіційно вживаються хорватська мова та латинська графіка. В окремих адміністративно-територіальних одиницях поряд із хорватською мовою та латинським письмом можуть бути введені до офіційного вжитку інша мова та кирилиця чи інше письмо на умовах, визначених законом. Своєю чергою, положеннями частини першої статті 15 встановлюються рівні права для представників усіх національних меншин у Республіці Хорватія, а у частині четвертій цієї ж норми представникам усіх національних меншин гарантується свобода вираження своєї національності, свобода використання своєї мови, письма та культурна автономія. Положення наведеної статті Конституції Республіки Хорватії максимально докладно розвинуто у Конституційному Законі Республіки Хорватія «Про права національних меншин» від 13 грудня 2002 року, у статті 11 якого встановлюється право національних меншин на освіту своєю мовою та письмом з уточненням, що таке право надається в тих адміністративних одиницях місцевого самоврядування, де національна меншина становить не менше третини від усього населення муніципалітету чи області (частина перша статті 12)⁷¹. Відповідно до приписів статті 2 Закону Республіки Хорватія «Про освіту мовою та письмом національних меншин», прийнятого 11 травня 2000 року⁷², представники національних меншин самостійно пропонують та обирають модель навчання, відповідно до чинного хорватського законодавства та своїх потреб, і мають гарантовану можливість навчатися рідною мовою на всіх рівнях освіти – від дошкільної до вищої. З прийняттям вказаного законодавчого акта Уряд Республіки Хорватія розпочав реформування освітніх програм початкової та середньої школи таким чином, щоб вони включали зміст, важливий для ідентичності національних меншин, їх історичного внеску та загальної ідентичності Хорватії. Зокрема, програми дошкільної освіти могли бути як одномовними (виключно мовою національної меншини), так і двомовними (реалізуються для дітей, які належать до національних меншин, хорватською мовою та рідною мовою національної меншини в рівному представленні). При цьому частина програми дошкільної освіти мовою та письмом національної меншини також повинна проводитися хорватською мовою щонайменше 10 годин на тиждень на одну освітню групу. Учні початкових та середніх шкіл, які належать до національних меншин, реалізують своє конституційне право на виховання та освіту за трьома основними моделями й спеціальними формами навчання в початкових та середніх школах Республіки Хорватія. Модель А – всі

⁶⁹ UNESCO International Bureau of Education. World Data on Education. Sixth edition, 2006/07: Croatia. URL: <https://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/Croatia.pdf>

⁷⁰ Constitution of the Republic of Croatia. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/text/191141>

⁷¹ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina. URL: <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina>

⁷² Zakon o obgoju i obrazovanju na jezika i pisma nacionalnih manjina № 51/00. URL: <https://www.zakon.hr/z/318/Zakon-o-obgoju-i-obrazovanju-na-jeziku-i-pismu-nacionalnih-manjina>

заняття проводяться мовою національної меншини з обов'язковим вивченням хорватської мови таку саму кількість годин, як мови меншини. Ця модель навчання реалізується у спеціальних навчальних закладах, де все навчання проходить мовою національної меншини, або у спеціальних відділах шкіл, де навчання проходить хорватською мовою. Модель В – двомовне навчання (викладання природознавчої групи предметів ведеться хорватською мовою, а гуманітарні предмети – мовою представників національної меншини). Зазначена модель реалізована у спеціальних відділах шкіл із навчанням хорватською мовою. Модель С – викладання мови та культури меншини (на додаток до звичайних уроків хорватської мови, уроки мови меншини викладаються цією мовою протягом двох – п'яти шкільних годин на тиждень і включають вивчення мови та літератури національної меншини, географії, історії та культури). Викладання за моделлю С у початкових школах для учнів, що належать до національних меншин, організовується для класного та предметного навчання у спеціальних навчальних групах.

Окрім того, Міністерство освіти у співпраці з інституціями національних меншин та іншими уповноваженими установами розпочали процедуру коригування обов'язкових іспитів державної зрілості та процедур зовнішнього оцінювання освіти в загальноосвітніх та початкових школах національних меншин, а також роботу над оптимізацією мережі дошкільних та шкільних закладів мовами меншин. Уряд також зобов'язався підтримувати реєстрацію сербських шкіл меншин, створених на території Східної Славонії в період мирної реінтеграції⁷³. Для сербської громади найважливішими питаннями освіти національних меншин є: працевлаштування кваліфікованих сербських вчителів; навчальний план на національному рівні, який включає внесок національних меншин (у тому числі історія, література, географія тощо), а також додаткові програми своєю мовою та письмом⁷⁴.

Варто зазначити, що організаційно-наглядові функції із забезпечення освітнього процесу у період війни 1991–1995 років виконував Інститут освіти, який був у складі профільного міністерства. У цей час Інститут працював над: організацією класів і шкіл; адаптацією та створенням нових навчальних програм, підручників і педагогічної документації, а також надавав пропозиції щодо змін усієї системи освіти. На початку 1995 року зазначений Інститут припинив роботу. З набранням 22 липня 1997 року чинності Законом Республіки Хорватія «Про професійно-педагогічний нагляд» роботу з професійного нагляду, у тому числі на деокупованій території, почали виконувати шкільні інспектори (частина перша статті 4), на яких покладалися обов'язки систематичного та організованого професійного контролю за виконанням встановлених навчальних планів, організацією і проведенням занять та інших форм виховної роботи в шкільних закладах, а також за професійно-педагогічною роботою вихователів, учителів і професійних доцентів (стаття 2).

---

⁷³ Республіка Хорватія: стан захисту прав національних меншин і аналіз відповідного законодавства. URL: https://prismua.org/ethno_cro/.

⁷⁴ Organizacija za europsku sigurnost i suradnju Misija u Republici Hrvatskoj Glavni ured. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcglclefindmkaj/https://www.osce.org/files/f/documents/2/f/13184.pdf>.

Висновки. Державна політика у сфері освіти на деокупованих територіях Польщі, Франції та Хорватії зумовлювалася конкретно-історичними й соціально-економічними та політичними факторами, що мали місце в цих державах. Назвемо деякі з них: масштабні втрати у сфері освіти, науки та культури, провідна роль у політичній системі Польської робітничої партії (Польща), гостра політична конкуренція між партіями, що сповідували різну ідеологію та мали різне бачення щодо освітньої реформи, зміни у соціальній структурі післявоєнного суспільства, що проявлялися у постійному зростанні попиту на інженерно-технічних працівників (Франція), тривалість та комплексний характер процесу деокупації, значне число національних меншин, які проживають на території країни, міжнародно-правові зобов'язання держави щодо певних напрямів деокупаційної політики (Хорватія).

Державна політика здійснювалася не лише відповідно до законів, а й також відповідно до підзаконних актів. Тут доречно зауважити, що у Польській Народній Республіці реформування системи освіти регулювалося також актами вищих органів Польської об'єднаної робітничої партії, які мали юридичну силу, а фундаментальний вплив на загальну освітню політику мали рішення Національного освітнього конгресу.

Серед найпріоритетніших напрямів правового забезпечення державної політики у сфері освіти на деокупованих територіях у державах, досвід яких вивчався, назвемо такі: недостатня кількість навчальних закладів; недостатнє кадрове забезпечення освітнього процесу; універсалізація початкової школи в сільській та міській місцевостях; обов'язковість та безкоштовність освіти; розвиток професійно-технічних навчальних закладів; розширення соціальної бази абітурієнтів та студентів вищих навчальних закладів; підготовка майбутніх педагогів для професійно-технічних шкіл; збільшення кількості середніх навчальних закладів; зміни у системі атестації вчителів (Франція); відбудова зруйнованих або пошкоджених під час війни будівель навчальних закладів; соціальне забезпечення педагогів та студентів, які проживають на територіях особливого державного значення; оновлення системи професійно-технічної освіти; забезпечення права національних меншин на освіту рідною мовою (Хорватія).

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

* Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.